УДК 329.94(477)

Оксана Шеремета

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, НАУКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ЦЕРКВИ У ФОРМУВАННІ ІДЕЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ У ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Розкрито особливості еволюції австрійської виборчої системи від куріальної – до введення загального виборчого права, визначено роль політичних партій та церковних діячів у формуванні українського парламентаризму.

Ключові слова: парламентаризм, політичні партії, Церква, влада, Галичина.

Упродовж багатьох століть українська етнічна територія була розділеною між різними іноземними державами. Влада Росії, Польщі, Австро-Угорщини не сприяла розвитку українського парламентаризму. В таких умовах формування українського парламентаризму було своєрідним рухом опору проти політики влади, скерованої на асиміляцію та денаціоналізацію населення Галичини. Важливий вплив при цьому мали два зовнішньополітичні чинники – входження під владу Габсбургів та процес загальнослов’янського відродження першої половини XIX ст.

Цінності парламентаризму, які галицькі українці сприймали при посередництві австрійської конституції, дозволили їм за півстоліття докорінно змінити суспільну психологію, перетворитися на активних громадян, які наполегливо борються за свої політичні та національні права.

Упродовж досліджуваного періоду становлення українського парламентаризму у Галичині відбувалося без державної підтримки, виключно завдяки зусиллям наукових, церковних та культурних діячів.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю поглибленого висвітлення історії українського парламентаризму, вивченні та врахуванні досвіду передвиборчих протистоянь.

Мета статті – проаналізувати роль політичних партій, наукових організацій та Церкви У формуванні ідей парламентаризму у Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Завданнями статті є комплексне дослідження етапів формування австрійської виборчої системи, участь у її реформуванні українців та поляків, характеристика ролі українських політичних партій, національно свідомої еліти у захисті національних інтересів українського населення.

Історіографію цього дослідження становлять праці вітчизняних істориків та правознавців, які містять цінний матеріал про окремі аспекти розвитку парламентаризму у Галичині та Австро-Угорській імперії, зокрема дослідження О. Аркуші [6], В. Кульчицького [1], Т. Цюцюри [7], Ю. Михальського [8] та інших.

Перший досвід політичної боротьби та парламентаризму галицькі українці здобули під час «весни народів» 1848 р. Конституція від 25 квітня 1848 р. проголосила Австрію конституційною монархією, надавши населенню певні демократичні права і свободи.

У липні 1848 р. серед 96 депутатів від Галичини та Буковини до першого парламенту Австрії обрано 35 галицьких українців. Саме тут відбулася перша парламентська промова українця – депутат Капущак виступив із доповіддю про складне становище українських селян. За австрійською конституцією від 21 грудня 1867 р., яка діяла в Австрії, зокрема в Галичині та Буковині, до жовтня 1918 р. в Австрії діяв двопалатний парламент – рейхсрат (Державна Рада). Його сенат – Палата Панів, у кількості 250–300 осіб, призначалася імператором із найвідоміших магнатів та представників кліру. За 50 рр. існування до верхньої Палати Панів входило лише 10 українців. Для вибору 150 депутатів Галицького крайового сейму, який створювався у 1861 р., та 353 депутатів нижньої палати рейхсрату – Палати Послів із 1873 р. вводилася станова чотирикуріальна система виборів на основі майнового цензу [1, с. 27].

Відсутність серед українців багатих землевласників та представників буржуазії позбавляла українців можливості мати суттєве національне лобі у Галицькому сеймі та Палаті Послів австрійського парламенту. Життя вимагало від галицьких українців створення власної еліти, яка би захищала інтереси українського народу перед віденським двором. Оскільки землю захопили польські магнати, а промисловість Галичини залишалася у зародковому стані, галичани вимушено робили ставку на формування еліти через освіту. Саме тому впродовж 60–80-х рр. XIX ст. галицькі народовці зосередили свої зусилля на просвітницькій роботі серед українського населення, самоусунувшись від політичної боротьби. Вони вбачали своє завдання в служінні народові, доводячи, що українці, це окремий народ. Народовці згуртовувати українців у товариства, гуртки, культурно-освітні заклади. У 1864 р. у Львові засновано перший український професійний театр, а у 1868 р. «Просвіта», метою якого було залучення українців до громадського життя, освіти, досягнень

української культури. За сприяння товариства засновано кооперативи, страхові компанії. У 1885 р. народовці створили свою політичну організацію – Народну раду. У 1892 р. створено Наукове товариство імені Тараса Шевченка, яке проводило культурно-просвітницьку роботу організовувало та виховувало наукові кадри українців [2, с.191]. Проведена робота увінчалася певним успіхом, уряд погодився на надання українцям місць в австрійському парламенті та Галицькому сеймі.

Натомість, серед багатьох польських політиків були популярні погляди, що українці, так звані «русини», не існують як нація, вони плід «австрійської пропаганди», скерованої проти поляків. Це, на думку сучасних польських дослідників, було свідченням страху підтримки Відня та Берліна, українців, які прагнули усунути польський впливу у Східній Галичині. Політика полонізації стала однією з причин оформлення у другій половині 1860-х рр. течії суспільно-політичного руху москвофільства, орієнтованого на Російську імперію. Москвофіли заснували політичну організацію – Руська рада [3, с. 214].

Водночас польський тиск мобілізував українців для захисту національних прав. Політична боротьба українців упродовж другої половини XIX ст. зосереджувалася на вирішенні двох основних питань: збільшення кількості українських депутатів до Галицького крайового сейму та австрійського рейхсрату та боротьбі за зміну існуючої куріальної системи виборів на загальне виборче право.

У 90-х рр. XIX ст. національний рух у Галичині вступив у політичну стадію розвитку під керівництвом політичних партій. У 1890 р. у Львові створено Русько-українська радикальна партія, яка сповідувала парламентаризм як головний принцип своєї діяльності. У 1900 р. К. Трильовський заснував організацію «Січ», яка об’єднувала українську молодь. У 1899 р. утворилася Українська соціал-демократична партія, яка брала участь у парламентських виборах. Також у грудні 1899р. у Львові з ініціативи М. Грушевського, І. Франка, Ю. Романчука, К. Левицького утворено Українську національно-демократичну партію. Свідомі народні маси поступово стають реальною основою українського національного руху. До нього як дуже впливова сила включається греко-католицьке духовенство на чолі з митрополитом Андреєм Шептицьким. Митрополит бачив Україну цілісною та відділеною від інших держав. У посланні «Як будувати рідну хату» він підкреслював, що населення країни має право на вибір такої форми правління, яка була б здатною відстояти інтереси народу, «... задержуючи собі ту участь у провідній части, яку може виконувати виборами, себто голосуваннями, а в деяких важніших справах, т. зв. плебісцитами та референдумами» [4, с. 8].

Відтоді польським політикам вдавалося утримувати незначну кількість українського представництва лише завдяки системним правопорушенням на виборах. Боротьба за кожен мандат депутата велася усіма доступними методами. Поширилося явище підкупу виборців, Ю. Романчук застерігав від подібних порушень: «Строге виконання існуючих законів, запорука конституційних прав, чого я домагаюся від уряду…Свобода виборів це найважливіша основа кожної держави» [5].

Наступні вибори 1897 р. до Державної Ради, супроводжувалися особливо брутальними правопорушеннями. Вибори проводилися з допомогою війська і поліції і супроводжувалися значною кількістю постраждалих: 8 убитих, 29 поранених і понад 800 громадян ув’язнених. До парламенту увійшли 63 поляки і 9 українців [6, с.154]. Вперта багаторічна боротьба українців та сприятлива зовнішньополітична ситуація нарешті дали свої результати, коли 26 січня 1907 р. прийнято нове законодавство про вибори до рейхсрату. Віденський парламент надалі складався із двох палат, верхню з яких – Палату Панів – призначав імператор. Але для вибору депутатів Палати Послів вводилося загальне, рівне таємне голосування для усіх повнолітніх громадян чоловічої статті, які досягнули віку 24 років. Кількість депутатів Палати Послів зростала від 425 – до 516 членів, також представництво Галичини збільшувалося з 78 – до 106 депутатських місць.

На початок XX ст. українці в Австро-Угорській багатонаціональній імперії були, після німців, чехів і поляків, четвертим за кількістю народом та складали 13,21 % населення, а виборчий закон 1907 р. надавав українцям лише 6,4 % парламентських мандатів. Виявилося, що одного депутата віденського парламенту обирало 109 тисяч українського населення, тоді як італійці – 45 тисяч, німці – 44, румуни – 57, словенці – 51, поляки – 66 [7, с. 102].

Реформа виборчої системи до австрійського парламенту 1907 р. дозволила збільшити українське представництво у рейхсраті, де пропорція змінилася із 8 до 1 на користь польських депутатів у 1901 р. до 2,5 до 1 у 1907 р. Також реформу до віденського парламенту українці використали як зразок боротьби за зміну виборчої системи до Галицького сейму.

Традиційно під час виборів 1907 р. українці поділилися на два ворогуючі табори: москвофіли та народовці, яких активно стравлювали між собою поляки. Три українські політичні партії Галичини об’єднали свої зусилля у виборчій боротьбі. Їм протистояли всі польські політичні сили, які створили єдине передвиборче об’єднання під назвою «Рада Народова». Вибори 1907 р. до австрійського парламенту забезпечили українцям 27 мандатів від Галичини та 5 мандатів від Буковини, зокрема 17 націонал-демократів, 3 радикали, 2 соціал-демократи, 5 москвофілів і 5

буковинських послів. У рейхсраті українці Галичини та Буковини об’єдналися і створили Русько-український клуб у складі 30 осіб, який розпочав парламентську боротьбу за права українців в складі Австро-Угорщини [8, с. 144–146].

У своєму пастирському зверненні до народу «О виборах до парламенту» 1907 р. у Львові А. Шептицький зауважував, що у зв’язку із новим виборчим законом, згідно з яким, кожен повнолітній має право обирати депутата до парламенту, перед людьми постають і певні обов’язки. Обираючи представників до сейму, виборці повинні зважати на те, що обрана ними людина повинна бути патріотом, християнином та відповідати вимогам моралі. А обрані мають пам’ятати про закони моралі і діяти відповідно до них, оскільки вони є обраними бути заступниками і представникам громади [9, с. 402]. Оскільки поляки результати виборів до віденського парламенту 1907 р. сприйняли як поразку, вони вирішили взяти реванш під час виборів до Галицького сейму, які відбувалися 25 лютого 1908 р. за куріальною системою. Для забезпечення перемоги на виборах поляки посилили терор проти українців.

6 лютого 1908 р. на Бучаччині був убитий жандармами український агітатор Марко Каганець. У відповідь 12 квітня 1908 р. студент Львівського університету М. Січинський із словами: «За вибори! За Каганця!» трьома пострілами з револьвера убив галицького намісника, графа А. Потоцького. Хоча всі українські партії Галичини та Греко-католицька церква в особі митрополита А. Шептицького офіційно засудили вчинок М. Січинського, визнаючи тільки парламентські методи досягнення мети, однак поляки відповіли погромами українських установ, які тривали три дні [10, с. 47].

Українці знову вимагали загального і рівного виборчого права в Галицький крайовий сейм. У визначенні кількості мандатів вони виходили переважно з етнічного складу населення, тому поляки враховували і податкову силу народів, а в цьому відношенні українці значно поступалися. Щоби їх почули, українці заблокували прийняття бюджету на 1913 р., який вони поставили в безпосередню залежність від сеймової реформи. Апогеєм політичної кризи став розпуск Галицького сейму весною 1913 р. Вибори, що відбулися 30 червня 1913 р., дозволили українцям здобути 31 депутатський мандат [11, арк. 33]. Українські депутати знову заблокували роботу Галицького сейму. Для підтримки галицьких депутатів українські депутати рейхсрату фактично також заблокували його роботу. Тому австрійський уряд вирішив будь-що провести сеймову виборчу реформу, щоб покласти край протистоянню між поляками і українцями в Галичині.

У липні 1914 р. австрійський імператор санкціонував новий виборчий закон, розпустив Галицький сейм і призначив нові вибори на жовтень 1914 р. Проте у зв’язку з початком Першої світової війни закон про вибори до Галицького сейму 1914 р. чинності не набув. Згоди щодо нового законодавства про вільне та загальне виборче право на виборах до сейму досягнуто в січні 1914 р. 26 січня поточного року в приміщенні сейму відбулося зібрання представників від українських та польських партій, «щоб остаточно якось налагодити спірні точки статуту крайового і виборчої ординації». На цьому зібранні митрополит А. Шептицький виголосив промову про сеймову виборчу реформу українською і польською мовами. Цей виступ отримав високу оцінку серед громадських та політичних діячів Галичини [9, с. 411].

Отже, українці фактично розпочинали політичну боротьбу за свої політичні права у вкрай невигідних для себе умовах – без фінансової підтримки, без керівників і навіть без визнання їх окремим народом імперії, однак раціонально обрані цілі та наполегливість, тісний зв’язок із потребами народу дозволили галицьким українцям стати вагомим гравцем політичної боротьби як в імперії загалом, так і у Галичині зокрема. Наприкінці XIX – на початку XX ст. український рух у Галичині набув організаційно-політичне втілення й оформився у партійно-політичну систему, однак Перша світова війна перекреслила всі здобутки.

Список використаних джерел

1. Кульчицький В. С. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини / В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко та ін. – Львів: Тріада плюс, 2002. – 88 с. 2. Історія України: навч.-методичний посібн. для семінарських занять / В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко, В. Ф. Колесник та ін.; За ред. В. М. Литвина. – К.: Знання-Прес, 2006. – С. 191–192. 3. Grunberg K. Trudne sąsiedztwo stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieke / K. Grunberg, B. Sprengel. – Warszawa, 2005. – S. 210–231. 4. Шептицький А. Як будувати рідну хату?) / [За заг. ред. Л. Івшиної]. – К.: Видавництво ПрАТ «Українська прес-група», 2014. – 14 с. 5. Промова посла Романчука // Діло. – 7 січня 1897. 6. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1896 рр. / О. Аркуша. – Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 1996. – 174 с. 7. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію / Т. Б. Цюцюра // Український історик. – Вип. 1–4 (65–68). – 2006. – С. 23–44. 8. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку XX ст. (1902–1914) / Ю. Михальський. – Львів: Каменяр, 2002. – 166 с. 9. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899–1944. – Т. II.

Церква і суспільне питання; Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність / [За ред. А. Кравчук]. – Львів, 1998. – 572 с. 10. Наші округи виборчі і нові закони виборчі до Ради Державної. – Львів: «Народна Рада», 1906. – 52 с. 11. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 146, оп. 10, спр. 171, арк. 33.

Оксана Шеремета

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ, НАУЧНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ЦЕРКВИ В ФОРМИРОВАНИИ ИДЕЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМА В ГАЛИЧИНЕ КОНЦЯ XIX – НАЧАЛА XX ВВ.

Исследовано особенности эволюции австрийской избирательной системы от куриальной к введению всеобщего избирательного права, определена роль политических партий и церковных деятелей в формировании украинского парламентаризма.

Ключевые слова: парламентаризм, политические партии, Церковь, власть, Галичина.

Oksana Sheremeta

ROLE OF POLITICAL PARTIES, SCIENTIFIC ORGANIZATIONS AND RELIGION IN THE IDEAS OF PARLIAMENTARISM IN GALICIA LATE XIX – EARLY XX CENTURY

The evolution of the Austrian electoral system from curial to the introduction of universal suffrage, determined the role of political parties and church leaders in the formation of Ukrainian parliamentarism.

Keywords: political parties, parliamentarism, public policy, church, power, Galicia.

УДК 94(477.4):342.534«1906»

Олександр Коник

ПОДІЛЬСЬКІ ДЕПУТАТИ ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПОВІТОВЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

Розглянуто унікальну ситуацію в політичній історії Російської імперії початку XX ст., коли до вищого представницького органу були обрані від Подільської губернії виключно селяни. Це стало наслідком суттєвих протиріч між російськими і польськими землевласниками краю та вдалої урядової політики на губернських виборах, але тим самим до Державної Думи були допущені носії глибинних пластів української землеробської традиції. Відкривалася перспектива для гармонізації суспільних інтересів, яку так і не вдалося реалізувати.

Ключові слова: Державна Дума, Подільська губернія, селяни, депутати, політичне життя.

Проблема демократичного управління державою майже така сама давня, як і власне держава. Представницька демократія в незалежній Україні – з більшим чи меншим успіхом – є вагомим чинником політичного життя, попри усі зовнішні і внутрішньополітичні виклики останнього часу.

У цьому зв’язку складає інтерес ситуація в Російській імперії на початку XX ст., коли революційні розрухи 1905 р. спричинили до запровадження монархією владних інструментів для опанування ситуацією, притаманних більше демократичним способам правління: з 1906 р. запроваджено загальноімперський представницький орган – Державну Думу. При цьому владі доводилося враховувати багатонаціональний склад населення, конфесійні й регіональні відмінності і т. ін.

Як відбувався думський процес в Україні, нам уже доводилося писати [1–3]. Ця тема взагалі набуває дедалі більшої популярності [4–5]. Не залишилася поза увагою ця проблема й у роботах подільських авторів, з-поміж яких варто виділити монографію А. Глушковецького [6].

Виборчі перипетії та діяльність подільських депутатів висвітлювалася дотепер переважно в річищі політичної історії. Ми ж маємо за мету розглянути казус перших подільських виборів на основі антропологічного підходу [7, с. 73]. Казус полягав у тому, що внаслідок суттєвих протиріч між російськими й польськими землевласниками краю [8], а також вдалої політики губернської адміністрації на перших виборах, депутатами від Подільської губернії у вищому представницькому органі імперії стали виключно селяни.

Отже, Подільську губернію в першій російській Державній Думі представляли тринадцять осіб. Маємо розглянути – що це були за особи? Як вписувалися вони в загальноімперську картину виборів та новосформовану депутатську спільноту? Наскільки вона була «спільнотою»? Очевидно, загальноросійська думська депутація не була однорідною і монолітною. Важко бути рівнятися